

Гонтова Лариса Валеріївна,
аспірантка Інституту проблем виховання НАПН України, старший викладач-методист
Дніпропетровської консерваторії ім. М. І. Глінки, м. Дніпропетровськ

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

У статті висвітлено сутність соціокультурної компетентності учнів, обґрунтовано її актуальність з позицій сучасного виховання та концепції мистецької освіти України, описано принципи голографічної педагогічної технології формування соціокультурної компетентності на уроках художньої культури, наведено приклади її практичного втілення. Виявлено спрямованість педагогічної режисури та контекстного навчання на активізацію продуктивного спілкування учнів, смислову інтерпретацію як найважливіший вид діяльності учнів.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, культурний текст, педагогічна режисура, голографічна педагогічна технологія.

На початку XXI ст. перед вітчизняною педагогікою, теорією та практикою виховання постають нові завдання, обумовлені змінами в українському суспільстві й водночас втратою певних змістово-ціннісних аспектів життя людини. В освітніх документах України визначені нові освітні пріоритети відповідно до сучасних соціокультурних умов. В «Основних орієнтирах виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» метою сучасного виховання в Україні визначено «...формування морально-духовної життєво-компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання та є критерієм ефективності виховного процесу» [1]. Як визначено в цьому документі, джерелом мотивації вчинків людини, її поведінки є система та ієрархія внутрішніх цінностей. Саме на формування цінностей – духовних, моральних – сучасного учня спрямована й українська мистецька освіта, мета якої – «...формувати в учнів цілісний художній образ світу як інтегральну основу світогляду, виховувати естетичне ставлення до явищ дійсності й особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва» [5, с. 250]. Тобто, мистецька освіта має певний, дуже специфічний, засіб для того, щоб дещо знівелювані для сучасного учня цінності, духовні надбання людства отримали новий статус у його житті як виразна цілісність, яку можна переживати та проживати особисто. Саме такі змісти та цінності, нерозривність яких існує в просторі художньої культури, становлять специфіку процесів розуміння та осмислення учнями результатів своєї освіти. Найбільш потужним джерелом духовних цінностей є твори мистецтва в їх виразній (естетичній) специфіці. Художні твори як змістопороджуючі тексти та потенційні контексти є невичерпним джерелом символів. На думку соціологів, саме такі символічні системи, до яких

належить мистецтво, «не дають розпастися соціальному світові, вони роблять його таким, який не тільки сприймається розумом, а й переживається. Переконання [...] являють собою різновид знання, яке емоційним чином закріплене, пов'язане з усім комплексом світоглядних установок особистості. Інакше кажучи, знання з факту свідомості перетворюється на факт буття» [2, с. 147].

Осміслене й мотивоване виховання на навчання сучасного учня можливо реалізовувати в руслі компетентнісного підходу, через формування соціокультурної компетентності учнів.

Учені розглядають різні аспекти соціокультурної компетентності учнів, що є доказом актуальності дослідження цього феномену (Н. Бориско, Є. Верещагін, В. Костомаров, Л. Голованчук, Ю. Пассов, В. Сафонова, О. Селіванова, О. Тарнопільський, Г. Томахін, В. Топалова; L. Damen, D. Killick, C. Kramersch, J. Munbay, R. Spack, P. Steavens). В українській педагогічній науці соціокультурна компетентність найчастіше розглядається в площині вивчення іноземних мов та формування загальних лінгвістичних компетенцій (Ананян Е., Бахов І., Щербіна І. та ін.), як елемент життєдіяльності особистості (О. Жорнова, Т. Грицька, М. Степаненко, Н. Хоменко та ін.). Іншим же аспектам соціокультурної компетентності учня, а саме шляхам та засобам її формування, приділяється мало дослідницької уваги. Тому **метою** нашої статті є висвітлення педагогічної технології формування соціокультурної компетентності учнів 5–9-х класів на уроках художньої культури. Це поняття віддзеркалює необхідну сьогодні для особистості єдність культури як скарбниці людських цінностей та їх комунікативної, соціальної корисності.

Спираючись на визначення вчених та на педагогічну практику викладання художньої культури, визначаємо соціокультурну компетентність у контексті специфіки мистецької освіти як реалізовану позицію учня, який може зу-

стрітися з Іншим у просторі навчальної дисципліни як «тексту» культури в процесі розуміння його змістів, значень.

Педагогічна технологія, на відміну від методики як певних прийомів, демонструє загальні філософсько-культурні принципи процесу виховання та освіти. Тому визначимо ті принципи, на які спирається технологія формування соціокультурної компетентності учня (характер цієї технології обумовлений сутністю компетентності як цілісної якості особистості та різноманіття ситуацій, де вона може бути виявлена. Така педагогічна технологія спирається не на алгоритм педагогічних дій, а на процес педагогічної режисури як управління діяльністю учнів на уроці та стимулювання їх просування до ефективного результату навчання). Вони обумовлені структурними елементами соціокультурної компетентності та певними функціями учня та вчителя.

Перший елемент структури – це тип взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу. Тип взаємодії на уроці або в позаурочному заході задається типом самого уроку й домінуючим змістовним вектором, який визначається вчителем разом із учнями.

Другий елемент – це реалізація установки на діалог, співвіднесеність з іншою свідомістю, багатомірність погляду на матеріал уроку. Ця установка в процесі свого виявлення формує комунікативне ядро особистості – єдність сприйняття, ставлення та поведінки, яка проявляється у взаємодії з іншими людьми та спільнотами.

Третій елемент структури соціокультурної компетентності – комунікативно-когнітивна активність, яка організує пізнавально-розумовий процес з метою подальшого обміну ідеями та пошуку адекватних рішень суб'єктами навчального процесу.

Четвертий елемент структури – поступове перетворення навчальної інформації в культурний текст, її особистісна трансформація в умовах будування життєдіяльної стратегії.

Культурний текст – знакова система, яка володіє такими атрибутами, як діалогічність, асоціативність, антропологічність (тобто належність до людського світу), нормативність, культурна пам'ять. Перетворення навчальної інформації в культурний текст означає перебудову її сприйняття учнем заради іншого, більш широкого, кола її використання, розуміння більш глибоких та цікавих ідей, яких не може бути в навчальних посібниках. Ці ідеї – розкриття законів світу, його порядку та хаосу, його безкінечності та духовної безкінечності людини.

Одна з основ педагогічної технології на уроках художньої культури щодо формування соціокультурної компетентності – педагогічна режисура. У цій статті пропонуємо її **багатофакторну модель**, яка віддзеркалює як головну кінцеву мету освітньо-виховного процесу, так і конкретну педагогічну ситуацію. До принципів педагогічної режисури,

здійснюваних нами на уроках художньої культури, відносяться:

1. Пропозиція учням обирати тему заняття (за можливості її відносного варіювання). Якщо такої можливості немає і тема сформульована досить конкретно, то можливо запропонувати і обґрунтувати ту чи іншу інтерпретацію теми, яка враховує інтерес учнів. Наприклад, розглядаючи теми культури стародавніх цивілізацій, можна підкреслити такі ракурси, як «Давньогрецька скульптура: природа виразності людської тілесності» або «Стародавні міфи в мистецтві як відкриття місця людини у Всесвіті». Інтерпретація теми уроку також віддзеркалює головну змістову лінію предмета історії художньої культури, яку закладено в програму. Таке обговорення теми може стати важливим компонентом мотивації учнів до «спілкування» з художніми творами.

2. Пропозиція учням самостійно знайти обґрунтування такої інтерпретації викладача, надавши їм можливість теж стати інтерпретаторами теми уроку.

3. Формулювання теми може бути здійснене й наприкінці уроку самими учнями в результаті акцентування найважливіших ступенів «просування» до суті теми. Рефлексивно-аналітичний момент у цьому процесі обов'язковий: роль учителя – це чітка диференціація пошукового матеріалу для учнів, уміння направити уточнення теми в необхідному напрямку.

Окреслення «зони» пошуку відповіді на поставлені питання за допомогою квазі-тестових завдань або складання так званих логічних задач. Наприклад, розглядається тема «Мистецтво Голландії XVII ст.». Якою ж має бути кінцева мета вчителя, його режисури, тобто – головна глибинна ідея, до якої повинні «дійти» учні, «читаючи» голландські натюрморти, побутові картини та портрети? Це може бути «Гармонія людей та речей» або «Чи є поезія в повсякденності?». Зрозуміло, що роздуми учнів, їхні думки, можливі суперечки «підштовхуються» вчителем-режисером, який надає в потрібній кількості нову інформацію для пошуку. Наприклад, цікаве питання: а чи є та-

Пітер Клас. **Натюрморт з музичними інструментами.** 1623 р. Полотно, олія. 60x122

ким простим голландський натюрморт? Можливо, у ньому криється якась інтелектуальна гра, символи людського (у тому числі й сучасного) життя? У нібито вільній композиції натюрмортів відомого голландського митця Пітера Класа ми бачимо серед предметів череп – знак тлінності життя, скляну кулю, в якій віддзеркалюється світ із самим художником, – символ марнославства та пихи, перекинутий бокал ніби «говорить» про грішні радощі. Знаки науки (перо, чорнильниця, книги) та навіть «цариця інструментів» скрипка – все це вступає в таємний контакт із хаосом та артистичним швидкоплинним враженням щойно залишених речей.

4. Дуже важливо, як спрацює в цьому процесі комунікативна, психологічна компетентність учителя, чи вдасться йому «перемкнути» поданий матеріал у ретроспективний або перспективний плани і – нарешті – у сучасний ціннісно-змістовий контекст. У техногенному світі, який дедалі більше відвойовує в людини простір та час, «тихе життя речей» у голландському натюрморті може відкрити сучасному учню інші аспекти життя.

5. Показ, демонстрація в різних формах (як правило, наочно для всіх) кола висловлених думок і суджень. Учні можуть висловлювати різні думки, навіть негативні стосовно матеріалу. Тим важливішою виявляється аргументація, яку вимушені шукати учні для підтвердження своїх ідей та думок. Учитель може продемонструвати власні, відмінні докази або гіпотези. Цей аспект уроку доцільно продемонструвати на прикладі найбільш дискусійних тем, а саме мистецтва ХХ та ХХІ ст. Так, багато різних думок та дискусій викликають в учнів твори відомого, вельми незалежного митця ХХ ст. – французького та швейцарського скульптора, поета Ханса Арпа. Важливо спрямувати учнів до висловлювань митця, що означає певну чесність нас як глядачів. Спрямовує пошук питання: чому Арп хоче показати світ навиворіт? Чи це є протест проти безглуздя сучасного йому життя чи, як вважають майже половина учнів, просто бажання бути модним, епатажним? Ханс Арп створював свої колажі, довільно висипаючи на аркуш картону чотирикутники з кольорового паперу та приклеюючи їх так, як вони лягли. Розглядаючи колажі Арпа або його скульптури, які вражають пластичністю та органічністю, треба замислитись над його висловлюваннями про гру випадку в нашій діяльності як прояв внутрішньої свободи.

6. Спонування учнів до поліпредметної інтерпретації отриманих знань, результатів колективного пошуку. Будь-який стиль, жанр, твір у мистецтві «випромінює» вплив різних галузей духовної та

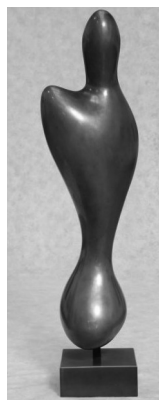
практичної діяльності людини. На прикладі творів Арпа дуже зручно створити контекст нових вимірів науки цього періоду, вторгнення нових матеріалів у мистецтво, тобто технічний аспект. Тут доцільно інтегрувати історію культури з фізикою, математикою, навіть із хімією, що значно підвищує зацікавленість учнів у освіті та комунікації.

Другий принцип, на якому базується технологія формування соціокультурної компетентності учня, – це принцип **контекстного навчання** [3]. Для сприйняття учнями навчальної інформації як культурного тексту вона ніби «поміщається» у контекст (зрозуміло, створений учителем, а згодом, можливо, і учнями). Контекст (у лінгвістичному значенні) – це відносно закінчений за змістом уривок тексту або усної мови, у межах якого найбільш точно й конкретно виявляється сенс і значення окремого слова, фрази, сукупності фраз, які входять у нього. Навчальна інформація, факт або явище, предмет або ідея в контексті можуть розглядатися з різних ракурсів, як у стереоскопії, але ж при цьому «обростати» особистісними змістами в діалозі. Особистісне включення учня в контекстному навчанні різноманітне за формою – наприклад, це пошук інформації для створення певного контексту, який цікавить учня або групу учнів. Дуже важливим для реалізації цього принципу є часткове моделювання соціальних ситуацій, відносин та навіть майбутньої професійної діяльності (якщо задіяні елементи рольової гри на уроці).

Таким чином, принцип контекстного навчання спрямований у першу чергу на **адекватність** смислової інтерпретації навчального матеріалу, яка полягає в певному відборі предметного змісту. Він вимагає від учителя та учнів точності, відповідності отриманих у процесі пізнання фактів створеному інформаційному колу, тобто контексту. Наприклад, у вивченні учнями культури Стародавнього Китаю один із найцікавіших образів – Світове Дерево, фу-

Ханс Арп. **Колаж**
«Квітка - молоток». 1916 р.
Дерев'яний розфарбований
рельєф

Ханс Арп.
Крилате
створіння.
1961 р. Гіпс

Ханс Арп.
Ліс, земні форми
Дерев'яний рельєф.
1917 р.

сан. Для розшифрування його змісту можливо залучати такі контексти: філософський (дерево як модель світу, його гармонії та порядку в класичну епоху); літературний (роздуми Г. Міллера про опозицію дерева і трави: «З усіх мислимих сутностей, які ми відносимо до рослин, тварин або зірок, це, можливо, найгірша трава, яка, однак, веде наймудріше існування. Це правда, що з трави не виходять ні квіти, ні авіаносці, ні Нагірні проповіді... Але врешті-решт вона залишається тією травою, за якою останнє слово. У кінцевому рахунку все повертається до китайської держави... Немає іншого результату, крім трави. [...] Трава проростає на величезних необроблених просторах. Вона заповнює порожнечі. Вона росте між і серед інших» [цит. за 4.]); науковий (світлове дерево як код для позначення тимчасових процесів, суть яких неможливо виразити мовою Евклідової геометрії; сам же тривимірний (об'ємний) або двовимірний (образотворчий) образ світового дерева – символ, опорний образ думки, що допомагає людині проникнути в суть і вглиб об'єктивної реальності. Найбільшою мірою це стосується явищ життя, які й не змалювати інакше, ніж у формі просторово-площинного (або об'ємного) образу. Тому-то воно й іменується деревом життя).

Таким чином, підкреслимо виховний сенс, який мають педагогічна режисура та контекстне навчання: вони сприяють передусім гнучкості та різноманітності форм спілкування в освітньому процесі, створюють певні комунікативно-діяльнісні ситуації, які розглядаються як прототики продуктивних соціальних відносин. Змістово-ціннісна інтерпретація учнями предметного матеріалу історії художньої культури надає освіті значення особисто-важливого, виразного буття, а не відчужених від людини «знань» із підручника. Тому педагогічна технологія, яка спирається на подібні принципи, є голографічною, оскільки створює стереоскопічне, майже об'ємне бачення предметного матеріалу.

Сприйняття художнього твору та художньої форми в їхній специфіці, збагачене відповідно до педагогічної ситуації відношеннями з іншими нехудожніми галузями духовного світу, поступово виховує в учнів потребу використовувати результати своєї освіти творчо та широко. Освітня мотивація тісно переплітається з соціальною, маючи підґрунтям культурні тексти. Саме вони «передають» інші різноманітні людські світи в ясності їх намірів, емоційності вражень та прагнень. Спільність, яка виникає між усіма учасниками освітньо-виховного процесу, базується насамперед не на тому, що вивчається, а на результаті, який отриманий завдяки їй. Ця

Ханс Арп.
Священна гора.
Курильниця. II ст. до н.е.
Бронза. Китай

спільність, тобто інтерсуб'єктивність, – одна з тих майже відсутніх ланок ефективної освіти та виховання, яку може відновити соціокультурна компетентність сучасного учня.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011. № 1243. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.yurist-online.com/laws/43797>

2. Бурлачук В. Символические системы и конституирование социального смысла / Виктор Фокич Бурлачук // Социология: теория, методы, маркетинг. – № 3. – 2004. – с. 147–155.

3. Вербицкий А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения: материалы к четвертому заседанию методологического семинара 16 ноября 2004 г. / Андрей Александрович Вербицкий. – М. : Исследовательский

центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 84 с.

4. Грицанов А. Новейший философский словарь / Александр Алексеевич Грицанов. – Минск : Книжный дом, 2003. – 1280 с.

5. Масол Л. Загальна мистецька освіта: теорія і практика / Людмила Михайлівна Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.

REFERENCES

1. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2011). *Osnovni oriyentiry vykhovannia uchniv 1–11 klasiv zahalno-osvitnikh navchalnykh zakladiv Ukrainy* [Main directions of education of pupils of 1–11 grades of secondary schools of Ukraine] (Decree № 124, October 31). Retrieved from <http://news.yurist-online.com/laws/43797>

2. Burlachuk, V. (2004). *Simvolicheskie sistemy i konstituirovaniye sotsialnogo smysla* [Symbolic systems and the institutionalization of social meaning]. *Sotsiologiya: Teoriya, Metody, Marketing*, № 3.

3. Verbitskii, A. (2004). *Kompetentnostnyi podkhod i teoriya kontekstnogo obucheniya* [Competence approach and theory of contextual learning]. Moscow: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov.

4. Gritsanov, A. (2003). *Noveishii filosofskii slovar* [The newest philosophical dictionary]. Minsk: Knizhnyi dom.

5. Masol, L. (2006). *Zahalna mystetska osvita: teoriya i praktyka* [General art education: Theory and practice]. Kyiv: Promin.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2015 р.